

ایران ساسانی از دیدگاه منابع چینی

پائولو دفینا

مترجم: نازنین خلیلی پور

ایران ساسانی از دیدگاه منابع چینی

ناشر آثار زیان‌های خلورمیانه

www.avayekhavar.ir

info@avayekhavar.ir

Mobile & Telegram: (+98) 930 554 0308

Tel: (+98) 21 888 956 21

Fax: (+98) 21 364 264 58

مرکز پخش: تهران، بالاتر از میدان ولی‌عصر، کوچه فرجی پلاک ۴۱ واحد ۷

ایران ساسانی از دیدگاه منابع چینی

نویسنده: پائولو دفینا

ترجمه از ایتالیایی: نازنین خلیلی‌پور

ناشر: آوای خاور

طرح جلد: فاطمه جان قربیان

فهرستنگار: اکرم هادیان

شمارگان: ۵۰۰

سال چاپ: ۱۳۹۶

نوبت چاپ: نخست

قیمت: ۲۰۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-96362-5-9

ایران ساسانی از دیدگاه منابع چینی

نویسنده: پائولو دَفینا

مترجم: نازنین خلیلی‌پور

آوای خاور

تهران، ۱۳۹۶

سرشناسه: دفینا، پاتولو

عنوان و نام پدیدآور: ایران ساسانی از دیدگاه منابع چینی / پائولو دفینا؛ مترجم نازنین خلیلیپور
مشخصات نش: آواخوار، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری: ۱۳۲ ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۶۳۶۲-۵-۹

وضعیت فهرستنویس: فیبا

یادداشت: کتاب حاضر ترجمة مقاله‌ای با عنوان «La Persia Sassanide Secondo le Fonti Cinesi» از جلد پنجاه و هفتم نشریه *Rivista degli Studi Orientali* است.

یادداشت: کتابنامه

موضوع: ایران -- تاریخ -- ساسانیان ۲۲۶-۴۵۱ م -- تاریخنویس

موضوع: Iran --History -- Sassanide, 226-651 -- Historiography

موضوع: ایران -- روابط خارجی -- چین -- اسناد و مدارک

موضوع: China -- Foreign relations --Iran -- Sources

شناخت افزوده: خلیلیپور، نازنین، ۱۳۵۷--متترجم

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ ۵۷۰۴-۳ DSR

رده‌بندی دیوبی: ۰۳/۰۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۱۰۷۳۰

فهرست

v	پیشگفتار مترجم
۹	پیشگفتار نویسنده
۱۱	دیباچه
۱۷	تاریخ
۴۹	جغرافیا
۶۱	مردم‌شناسی
۷۱	اقتصاد و سرمایه
۸۱	سازمان سیاسی و اداری
۹۱	سپاه و آرایش جنگی
۹۳	دستگاه قضایی
۹۹	دین
۱۰۷	زبان و نوشتار
۱۰۹	سخن پایانی
۱۱۱	نشانه‌های چینی
۱۱۵	کتابنامه
۱۲۱	منابع مترجم
۱۲۳	نمایه

پیشگفتار مترجم

پائولو دفینا، در سال ۱۹۲۹ م، در شهر رم چشم به جهان گشود. او در دانشگاه رم زیرنظر پروفسور توچی (Tucci) و پتک (L. Petech) تحصیل کرد و در سال ۱۹۵۳ با پایان نامه‌ای (انتشار نیافته) به نام *Samādhi rāja sūtra* فارغ‌التحصیل شد؛ سپس به مدت دو سال تحصیلی (۱۹۵۴-۱۹۵۶)، به عنوان پژوهشگر مهمان دولت هند، در آن کشور گذراند؛ سال نخست را در شهر ناگپور به منظور آشنایی با فرهنگ هند سپری کرد و سال دوم را در دانشگاه پونا، زیرنظر پروفسور گوکال (V. V. Gokhale) دانش اندوخت. او از سال ۱۹۵۹ تا ۱۹۷۲، در دانشگاه رم، استادیار تاریخ آسیای شرقی بود. آن‌گاه از سال ۷۲ تا ۷۳ درباره‌ی تاریخ آسیای مرکزی مطالعاتی انجام داد و از همان زمان، به درجه‌ی استادی تاریخ آسیای شرقی رسید و مدیر انسستیتوی مطالعات آسیای شرقی و هندی دانشگاه رم شد. دو کتاب از او منتشر شده است: *نخستین آن‌ها، مهاجرت سکاها* به درزگیانه بود که در سال ۱۹۶۷، به زبان ایتالیایی و در رم منتشر شد. کتاب بعدی او روابط میان روم و هند در سایه‌ی منابع اخیر، در سال ۱۹۹۵ انتشار یافت که آن را هم به ایتالیایی نوشت. از او مقالات بسیاری در دست است و بیشتر آن‌ها به زبان ایتالیایی و در مجله‌ی *مطالعات شرقی دانشگاه رم* (*Rivista degli Studi Orientali*) به چاپ رسیده است. کتابی که پیش روی شماست، برگردان یکی از مقالات مفصل و ارزنده‌ی او از زبان

۸ / ایران ساسانی از دیدگاه منابع چینی

ایتالیایی به فارسی است.^۱ او در سال ۲۰۰۴، در سن ۷۵ سالگی چشم از جهان فروبست. یادش گرامی باد.

گرچه دربارهٔ تاریخ ساسانی، منابع دستاول و نیز دستدوم گوناگونی وجود دارد، دانستن دیدگاه چینیان دربارهٔ ایران ساسانی نیز خالی از لطف نیست؛ بنابراین مطالعه‌ی این کتاب برای پژوهشگران حوزهٔ فرهنگ و زبان‌های باستانی، تاریخ و باستان‌شناسی و نیز برای علاقهمندان سودمند خواهد بود.

بسیار بجاست که از سرکار خانم دکتر فرح زاهدی سپاسگزاری کنم؛ زیرا نخستین بار، ایشان متن ایتالیایی اثر را برای ترجمهٔ فارسی به بندۀ پیشنهاد دادند؛ همچنین بایسته است از جناب آقای دکتر احمد رضا قائم مقامی برای خواندن ترجمهٔ اولیه و یادآوری نکات سودمند تشکر کنم. نیز از جناب آقای پروفسور متئو کمپارتی برای توصیه‌های ارزشمندشان در ارتباط با این اثر ممنونم. همچنین یادآور می‌شود که زحمات جناب آقای سلیمان مختاری، مدیر محترم انتشارات آوای خاور در انتشار این اثر قابل تقدیر است و بدین‌وسیله مراتب سپاس خود را به ایشان تقدیم می‌کنم.

در ترجمه‌ی این اثر واژه‌ی Persia را به «ایران» برگردانده‌ام؛ واژه‌ها و عبارات داخل قلب افروده‌ی این حقیر است که در پانوشت‌ها با کوتاه‌نوشت «م.» مشخص شده است. امیدوارم خوانندگان گرامی، کاستی‌های این ترجمه را بر من ببخشایند. این کار پیشکشی است به تمامی فرهنگ‌دoustان و امید است که درخور و شایسته افتاد و سرآغاز ترجمۀ آثار ایتالیایی به فارسی، در زمینهٔ ایران‌شناسی باشد.

نازنین خلیلی‌پور / زمستان ۱۳۹۵

1. Paolo Daffiná, «La Persia Sassanide Secondo le Fonti Cinesi», *Rivista degli Studi Orientali*, Volume LVII (1983), Roma, 1985, pp. 121-170.

پیشگفتار نویسنده

در این نوشته، از کاربرد حروف چینی، به سبب حجمی که اشغال می‌کردند، خودداری شده است. آن‌ها در انتهای این کتاب، به ترتیب حروف الفبایی و براساس ارزش آوایی گردآوری شده‌اند. هم‌صداتها (omofoni) با شماره‌ای کوچک در کنار واژه معین شده‌اند، مانند: chu-sha₁, chu-sha₂ [یا فولین_۱، فولین_۲].

تاریخ سلسله‌های چین که از آن‌ها استفاده شده است و به آن‌ها ارجاع داده شده، ویرایش ای-ون یین‌شو کوان (I-wênyin-shukuan) اهل تایپه است.

بازسازی‌های آوایی چینی باستان، کار کارلگرن است:

B. Karlgren, «Grammatica Serica Recensa», *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities*, XXIX, 1957, pp. 1-332.

دیباچه

کهن‌ترین متن چینی که ردپای ایران ساسانی^۱ را در آن می‌توان یافت، قطعه‌ای متعلق به سلسله‌ی منقرض‌شده‌ی شیائو-چوچی^۲، یا یادنامه‌های تونکینو^۳ اثر لیوهسین‌چی^۴ است که (گویا) در آخرین ربع سده‌ی چهارم میلادی می‌زیسته است. این قطعه، دربردارنده‌ی ماجراهای یکی از شاهان پوسو [ایران] است که باحتمال بسیار، از دختر شاه سوتیائو^۵ (سیلان) خواستگاری کرده و به عنوان هدیه‌ی نامزدی، بازوبندی طلا پیشکش کرده است^۶.

-
1. Po-ssü
 2. Chiao-chou chi
 3. *Memorie sul Tonchino*
 4. Liu Hsin-ch'i
 5. Ssü-t'iao

۶. این قطعه را (که در بخش ۷۱۸ از تائی-پینگ یولان (*T'ai-p'ing yülan*) موجود است) ولترز بررسی و ترجمه کرده است:

O. W. Wolters, *Early Indonesian Commerce*, Ithaca, N. Y., 1967, pp. 81.

نیز نک:

P. Pelliot, *Notes on Marco Polo*, I, Paris, 1959, pp. 542-543.

درباره‌ی سوتیائو نک:

Ssü-t'iao < sie-d'ieu (869a, 1083x) = Ssü-ho-t'iao < si-χâ-d'ieu (557b, 1k, 1077f) = Cylon.

نیز نک:

L. Petech, «Some Chinese Texts Concerning Ceylon», *The Ceylon Historical Journal*, III, 1953-54, pp. 217-227;

به وزیر نک: صفحات ۲۲۳-۲۲۲

گرچه از اصل بودن این سند نمی‌توان مطمئن بود، درباره‌ی آن فرضیه‌ای مطرح شده است و آن اینکه نخستین اخبار درباره‌ی ایران ساسانی از طریق راه‌های تجاری جنوب، و نه از شمال، به چین رسیده‌اند.^۱

این فرضیه نمی‌تواند معتبر باشد؛ زیرا به احتمال بسیار، در اوایل قرونی که موردنظر ماست، واژه‌ی پوسو تقریباً به صورت (251, 860) puâ-sie تلفظ می‌شده است؛ بنابراین گمان می‌رود که منشاء واژه‌ی puâ-sie نه از واژه‌ی pārsī^{*}، بلکه از pāsī^{*} باشد. به عقیده‌ی پلیو از میان رفتن همخوان -r- با این فرضیه توجیه می‌شود که شاید نام ایران (Persia) را سغدیان به چین برده باشند: «در اینجا [=سغد] مانند بخش بزرگی از دنیای [زبان‌های] ایرانی، r باستانی پیش از همخوان ناپایدار است».^۲

بنابراین، اگر منشاء واژه‌ی چینی پوسو (po-ssū) فرمی ایرانی متعلق به آسیای میانه [=سغد] باشد، دشوار بتوان پذیرفت که این فرم توانسته از طریق در راه‌های جنوب به چین رسیده باشد.^۳ پذیرفتن این موضوع کمی سخت است؛ با این حال، شاید غیرممکن هم نباشد. فاسین^۴ زائر بودایی که از سال ۴۱۰ تا ۴۱۱ در سیلان اقامت می‌کرد، بیان می‌کند که تا آن‌هنگام، در میان همه‌ی جوامع بازارگانی تأسیس شده در جزیره، بیشترین پایگاه‌های تجاری از آن بازارگانان سا-پو^۵ بوده است؛ همچنین، مدتی است که مشخص شده، واژه‌ی چینی سا-پو sārthavāha از واژه‌ی سنسکریت (sa-po < sât-b'ât, 704a + 314d, 771p)

1. cf. O. W. Wolters, *Early Indonesian Commerce*, cit., pp. 81-82.

2. P. Pelliot, «Tokharien et koutchène», *Journal Asiatique*, CCXXIV, 1934, p. 30.

۳. وُلتز (Wulz) (Early Indonesian Commerce , cit., p.82) به کمک پلیو متوجه شد که واژه‌ی چینی «po-ssū» نتیجه‌ی «تلفظی سغدی» است؛ اما نتیجه‌های لازم را از آن نگرفت.

4. Fahsien

5. sa-po

6. Kao sêng fa-hsien chuan, in *Taishō Issaikyō*, vol. 51, p. 865, a, 5.

به معنای «کاروان سالار»^۱ به زبان چینی راه یافته؛ البته پر واضح است که این کار به صورت مستقیم صورت نگرفته، بلکه به واسطه‌ی واژه‌ی سعدی *sārθavāk* بوده است.^۲ در آغاز سده پنجم میلادی، یعنی در همان زمان‌هایی که به احتمال بسیار، لیو هسین-چی اثر خود، یعنی یادنامه‌های تونکینو را می‌نوشت، جماعتی بازرگان و ثروتمند سعدی در سیلان به سرمی برداشت که منشاء واژه‌ی چینی پوسو را از نظر منطقی، در میان آنان می‌توان جست. گرچه ممکن است این بازرگانان سعدی دقیقاً همان‌هایی نباشند که معرف نام ایران در چین بودند، با این حال، به احتمال بسیار، افرادی از آسیای جنوب شرقی، معرف نام ایران بوده‌اند؛ یعنی همان‌هایی که آن‌هنگام، راه‌های تجاری دریایی را تا مشرق سیلان در انحصار خود داشتند.^۳ از همه‌ی این‌ها که بگذریم، آشکار است که نخستین پیوندهای مستقیم میان پوسو و چین، از طریق راه‌های زمینی بوده است؛ همان‌طور که بعدها در نیمه‌ی سده پنجم میلادی، هنگامی که سلسله‌ی بیگانه‌ی وی^۴ شمالی (یا پس از آن‌ها) سلطه‌ی خود را بر چین شمالی محکم کرده بودند، از راه زمینی با ایران تماس داشتند. در واقع، میان سال‌های ۴۵۰ تا ۴۶۰ م، قلمرو جنوب (متعلق به سلسله‌ی

1. cf. P. Pelliot, «Deux itinéraries de Chine en Inde à la fin du VIIIe siècle», *Bulletin de l'École Française d'Extrême-Orient*, VI, 1904, p. 356, n. 1;

از همین نویسنده، نک: گزارشی انتقادی بر F. Hirth, W.W., Rockhill, *Chau Ju-kua* (St. Peterburg, 1911), in *T'oung Pao*, XIII, 1912, P. 456.

2. cf. E. H. Schafer, *The golden Peaches of Samarkand*, Berkeley- Los Angeles, 1963, p. 284, n. 116.

3. درباره‌ی نقش بازرگانان آسیای جنوب شرقی به‌ویژه سوماترایی، به عنوان واسطه‌ای میان آسیای غربی و آسیای شرقی در سده‌های نخستین از دوران مورد بحث ما، نک:

O. W. Wolters, «The Po-ssu Pine Trees», *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XXIII, 1960, pp. 323-330; id., *Early Indonesian Commerce*, cit.

اما ولترز (Early Indonesian Commerce, cit., p. 148) توجه نکرده است که برای منشاء واژه‌ی چینی *sa-po* واژه‌ی *sārθavāk* وجود دارد و اینکه به وسیله آن می‌توانست نتایج قطعی دلخواه را درباره‌ی فرضیه‌اش بگیرد.

4. Wei

۱۴/ ایران ساسانی از دیدگاه منابع چینی

سونگ) شروع به تجزیه‌شدن کرد؛ به این معنی که پذیرفت سلسله‌ی وی نیرومندترین قدرت آسیای شرقی و سپس — همان‌گونه که ابرهارد بررسی کرده است — برترین اجتماع سوداگری شود^۱. بنابر آنچه در تونگ‌تین اثر تویو^۲ (۷۳۵-۸۱۲ م) آمده است، «پوسو روابطش را (با چین) در زمان جانشینان وی‌ها، محکم کرد».^۳ از آن‌زمان، روابط ایران و چین تا پایان سلسله‌ی ساسانی و همچنین تا پس از آن ادامه یافت؛ آن روابط با تغییراتی که در هر دولت انجام می‌گرفت و همچنین با اوضاع سیاسی مرزهایی که پل ارتقاطی دولتها بودند، کاملاً منطبق بود.

نتیجه‌ی این تماس‌های طولانی و متناوب — که در بسیاری نمونه‌ها (آن‌طور که خواهیم دید) ویژگی خاص رسمی نداشتند — این شد که چینیان درباره‌ی ایران ساسانی اخبار ویژه‌ای را گردآورده‌اند که هم‌اکنون در تاریخ‌نگاری‌های گوناگون سلسله‌های چین پراکنده است. درنوشتار حاضر، از میان آن‌ها مجموعه‌ی بی‌همتایی براساس آخرین تاریخ نگارششان ارائه می‌شود:

وی‌شو (*Wei shu*) ۵۵۴ م؛

لیانگ‌شو (*Liang shu*) ۶۳۶ م؛

چوشو (*Chou shu*) ۶۳۶ م؛

سویی‌شو (*Sui shu*) ۶۵۶ م؛

نان‌شیه (*Nan shih*) ۶۵۹ م؛

پی‌شیه (*Pei shih*) ۶۵۹ م؛

چیوتانگ‌شو (*Chiu t'ang shu*) ۹۴۵ م؛

1. W. Eberhard, *Das Toba-Reich Nordchinas*, Leiden, 1949, p. 165.

2. Tu Yu

3. *T'ung tien*, cap. 193 = ed. Commercial Press, Shang-hai, 1935, p. 1042, b, 3.

برای آگاهی از زمان نگارش تونگ‌تین (۱۰۸۰-۷۶۶ م) نک:

Éd. Chavannes, *Documents sur les Tou-kiue occidentaux*, Sanktpeterburg, 1903, p. 133.

تانگ‌شو (*T'ang shu*) ۱۰۶۰ م.

این‌ها همه، منابع رسمی هستند؛ اما باید دو اثر بودایی را نیز به آن‌ها افزود: نخست، تاتانگ‌هسی‌بوجچی (*Ta t'ang hsi yü chi*) یا یادنامه‌هایی درباره‌ی کشورهای غربی در دوران تانگ بزرگ؛ این اثر روایتی است از راهی به نام هسوان-تسانگ^۱ (۶۴۵-۶۰۲ م) که در حدود سال‌های ۶۲۷ و ۶۴۵ م سفری طولانی انجام داده است. دیگری شیه-چیافانگ‌چیه (*shih-chia fang chih*) یا پژوهش درباره‌ی مناطق شاکیه (یعنی درباره‌ی کشورهایی که دین بودایی دارند)،^۲ اثر تائوهسوان^۳ (۵۹۶-۶۶۷ م)؛ در پایان، باید تونگ‌تین اثر تویو را افزود که دانشنامه‌ای است، نگاشته‌شده در نیمه‌ی دوم سده هشتم میلادی که پیش‌تر از آن یاد شد.

کسانی که با تاریخ‌نگاری چین باستان آشنا هستند؛ به خوبی می‌دانند که در نظر امروزی‌ها، این منابع برای بیرون‌کشیدن اطلاعات درباره‌ی کشورهای خارجی، آشفته و بی‌نظم‌اند؛ بنابراین، نخستین کاری که باید انجام داد، این است که هر بار با حوصله مطالب آن‌ها را شکافت و دوباره جمع‌بندی کرد؛ یعنی به روشی بسیار سازمان‌یافته، بخش‌های گوناگون را به‌هم‌ریخت و دوباره کنار هم چید. در این نوشتار، همین روش برای بیرون‌کشیدن اطلاعات درباره ایران ساسانی پی‌گرفته شده است که براساس موضوعاتی بدین‌شرح مرتب شده‌اند:

تاریخ، جغرافیا، مردم‌شناسی، اقتصاد و سرمایه، سازمان سیاسی و اداری، سپاه و آرایش جنگی، دستگاه قضایی، دین، زبان و نوشتار.

1. *Hsüan-tsang*

2. شاکیه نام قبیله‌ی پدر بودا بود و نام خاندان بودا شناخته شده است (بهار، مهرداد، دیان آسیایی، تهران ۱۳۸۶ ص ۱۷۵).

3. *Tao-hsüan*